

Ideja jugoslavenstva u XIX stoljeću u „Istoriji Jugoslavije”

Čitalac s interesom uzima u ruke »Istoriju Jugoslavije« i želi iz uvodne riječi saznati zašto su se autori odlučili za taj naslov, iako ne govore o razvoju Jugoslavije nakon 1918. nego o povijesti jugoslavenskih naroda.¹ No u predgovoru se uopće ne spominje to pitanje koje određuje obilježje knjige. Bila sam, dakle, primorana da sama pokušam naći odgovor.

S obzirom na naslov zanimalo me je li autori navješćuju u predgovoru crvenu nit u razvoju »Jugoslavije« koja bi određivala izbor pojava za obradu. Osim nekih najopćenitijih napomena, oni ne proklamiraju jedinstven stav. Izjavljuju, doduše, da imaju zajedničku »opštu koncepciju i metodologiju« ali se iz teksta vidi da ta knjiga ni po čemu nije rezultat timskog rada. Suradnja je nužno postojala između Čirkovića i Božića. Ekmečić ne gradi na povijesnim tokovima koji su prikazani do kraja XVIII stoljeća a Dedijer, koji počinje s 1903, ponaša se kao da Ekmečićev tekst nije uopće pročitao. Ne može se, dakle, govoriti o cjelovitom obilježju »Istorije Jugoslavije« nego samo o interpretacijama pojedinih autora a ove su povezane jedino zajedničkim shvaćanjem koje proizlazi iz naslova. Nije, dakle, riječ o sintezi koja bi obuhvatila dubinske povijesne pojave jugoslavenskih naroda. Ta je knjiga pregled »prošlosti Jugoslavije« i samo njen prvi dio može poslužiti kao priručnik.

Zadatak mi je da pokušam ocijeniti Ekmečićevu koncepciju jugoslavenstva u XIX stoljeću, uz ispravke nekih najvećih faktičkih pogrešaka u vezi s hrvatskom povijesti. U dijelu Dedijerova teksta, koji obuhvaća razdoblje od 1903—1914, teško je uočiti bilo kakvu problematiku o kojoj bi vrijedilo govoriti. Riječ je o žurnalističkom pristupu pojedinim, slučajno izabranim, događajima, bez unutrašnje veze, koji ne daju nikakvo objašnjenje pojava bitnih za predvečerje stvaranja Jugoslavije. Zato ću se na Dedijerov dio osvrnuti samo usput.

Koncepcija historije Jugoslavije, a ne jugoslavenskih naroda, vidljiva je u Ekmečićevoj interpretaciji najprije po tome što on gotovo svu svoju pažnju obraća srpskom i hrvatskom području. Povijest ostalih naroda buduće Jugoslavije samo je pozadina osnovnim problemima koji autora zanimaju. Čitalac dobiva dojam da on jugoslavensko pitanje svodi uglavnom na srpsko-hrvatske odnose. Međutim ni srpsko i hrvatsko područje nije obuhvaćeno u cjelini. Problemi se promatraju s gledišta nekih događaja u Srbiji i Banskoj Hrvatskoj bez Vojne krajine. Iako je istaknut

¹ On očekuje objašnjenje, uz ostalo, i zato što već odavno postoje dva sveska »Historije naroda Jugoslavije« pa bi bilo važno da pisci ove knjige jasno iznesu svoje gledište.

primat Vojvodine, sve do časa kada područje srpske države može preuzeti kulturno i političko vodstvo u srpskom narodu, presudni utjecaj vojvodanskoga srpskog građanstva u procesu integracije srpskog naroda u hrvatskim zemljama i u Bosni i Hercegovini nije razrađen. Vojnu krajinu pisac nije uzeo u obzir pa je presjekao nit koja bi mu omogućila ocjenu procesa konstituiranja srpskog naroda u Hrvatskoj. U Ekmečićev krug interesa ne ulazi cjelovita interpretacija procesa integracije srpskog naroda, njegovih različitih obilježja, faza i ritmova u Srbiji, Vojvodini, Bosni i Hercegovini i hrvatskim zemljama. Problemi integracije hrvatskog naroda obuhvaćeni su uglavnom samo u vezi s nekim događajima u Banskoj Hrvatskoj. Istina, autor je pokušao nešto reći o Narodnom preporodu u Dalmaciji ali je Dalmacija prikazana kao zasebna cjelina. Pojam »hrvatsko društvo« odnosi se samo na Bansku Hrvatsku.² Srž obrade zapravo je u interpretaciji odnosa uglavnom službenog Beograda i neslužbenog Zagreba koji tobože ima gotovo isti aristokratski i reakcionarni mentalitet kao vrhovi Habsburške Monarhije. U okviru tako shvaćenih hrvatskih i srpskih odnosa autor daje etiketu jugoslovenstva pojavama, djelatnostima i težnjama koje nastoje obuhvatiti jugoslovensko područje ili njegov veći dio bez obzira na njihov sadržaj, izuzimajući pri tom samo pravaštvo.

Ekmečićevu teritorijalnom srpsko-hrvatskom jugoslovenstvu nedostaju osnovne dimenzije. On se ne pita je li svi pravci, kojima on daje jugoslovenski naziv, pridonose zbližavanju jugoslovenskih naroda ili ne. Za cijelo da težnje za povezivanjem jugoslovenskog teritorija s isključivo srpskim državnim i nacionalnim sadržajem, koje autor ubraja u kategoriju jugoslovenstva, ne pridonose zbližavanju s Hrvatima. Isto tako ni pravaške težnje za okupljanjem jugoslovenskog područja pod hrvatskim imenom ne pomažu zbližavanju sa Srbima. No tu ideologiju Ekmečić isključuje iz jugoslovenstva za razliku od konzekventne srpskohrvatske unitarističke ideologije Jovana Skerlića i njene kasnije varijacije u Vase Bogdanova. Zato se u Ekmečićevoj viziji pojavljuju na srpskom i hrvatskom području dvije jugoslovenske ideologije: srpska u Srba i jugoslovenska u Hrvata, ali uglavnom bez hrvatskog nacionalnog obilježja, i samo jedna ekskluzivna nacionalna ideologija — »čisto« hrvatska, tj. pravaška. Postojanje srpske ekskluzivne nacionalne ideologije, koja se ne bi mogla povezati s jugoslovenstvom, nije izričito spomenuto.

Autor razmatra problem nacionalne ideologije, koja prati potrebe organizacije mlade srpske države, još u vrijeme prvoga srpskog ustanka. Odgovoru na veliko pitanje — što je zapravo Srbija — pogoduje mit o neprestanoj težnji srpskog naroda za samostalnom državom te kult nemanjičke države i cara Dušana a već se »počinje bacati oko na prostrana okolna područja do Jadranskog mora i kraja (?! M. G.) Bosne«.³ Čitalac sada pretpostavlja da je riječ o početku razvoja srpske nacionalne ideologije koju će autor objašnjavati u toku procesa konstituiranja srpskog

² O Ekmečićevu prikazu Istre već se izjasnio P. Strčić u ocjeni pod naslovom: Primjedbe na tekst o Istri u drugoj polovici XIX st. u »Prosvetinoj« *Istoriji Jugoslavije*, ČSP 1973, I, 195—210. Zato ovom prilikom nećemo govoriti o Istri.

³ IJ, 213.

naroda i izgradnje njegove države. Ali, pisac uopće ne daje cjelovit prikaz srpske nacionalne integracione ideologije. On opisuje nauk Vuka Karadžića o »jednojezičnoj nacionalnosti« koji je »ideologiju« srpskog naroda okrenuo prema zapadu »preko tradicionalne granice pravoslavlja« ali to učenje ne povezuje s ideologijom koja prati razvoj srpske države i pod utjecajem Vukove dogme rađa tendenciju da poistovjeti granice srpske države s područjem štokavskog narječja. Ekmečić, doduše, kaže da narodni preporodi imaju »karakter demokratskih pokreta za novi koncept države«, ali odmah zatim definira historijske okvire geneze posebnih nacija »religijom, jezikom i različitim mentalitetom naroda izraslom na svesti o posebnom poreklu«. ⁴ On, dakle, izostavlja bitni faktor u građanskoj politici — koja na različite načine prati integraciju srpskog i hrvatskog naroda — državnu tradiciju. Autor ne uočava problem funkcije predaje o srednjovjekovnoj državi i postojanja nove države kod svih dijelova srpskog naroda, a hrvatsku državnost svodi na nekakvu reakcionarnu retoriku. Zato on susret hrvatskih i srpskih »snaga«, koji će »definirati najznačajnije strane u istoriji jugoslovenskih naroda«, vidi uglavnom na kulturnom polju i kao borbu za »prestiž« na južnoslavenskom prostoru. ⁵ Iz Ekmečićeva teksta ne razabire se da je prije svega riječ o susretu dviju državnih ideja i da pojam jugoslavenstva na srpskom i hrvatskom etničkom području u XIX stoljeću može obuhvatiti samo zajednicu interesa srpske i hrvatske buržoazije, bez nametanja njihovih državnih ideja i nacionalnih imena. Zato sadržaj i smisao sukoba i zbližavanja srpske i hrvatske praktične politike i ideologije u XIX stoljeću nije u svojoj osnovnoj problematici ni dotaknut.

Autor kaže za Miletića da se uz politiku bavio »i ideologijom koja će odrediti istorijsku strategiju srpskog naroda na celom Balkanskom poluostrvu«. ⁶ Potpuno tačno! No on nije objasnio sadržaj toga nauka. Ekmečić je, doduše, nešto rekao o liberalnoj ideologiji Ujedinjene omladine srpske, ali se nije ni dotakao problema kako ona iz impulsa izgradnje srpske državnosti i Vukove dogme stvara cjelovit ideološki sistem. Nije se pitao je li ona velikosrpska ili jugoslavenska, jer on ta dva pojma ne razlikuje. Zbog toga svi događaji povezani s težnjama i djelatnošću srpske dinastije, građanstva i građanske inteligencije za ujedinjenje srpskog naroda, u njihovu shvaćanju i štokavaca Hrvata ili nekih njihovih dijelova, u srpskoj državi s obilježjima koje joj daje srpsko građanstvo, dobivaju u Ekmečića jugoslavensku etiketu.

U obradi problema jugoslavenstva kod Hrvata Ekmečić ima druga mjerila. On je ilirski pokret uglavnom dobro ocijenio, ističući da je uz pomoć ilirske ideje integrirana moderna hrvatska nacija. U njegovu tekstu ostaje, međutim, nejasno kako se to moglo dogoditi, jer on ne uzima u obzir sve sastojke ilirizma. On kaže da kod iliraca nije moguće razlikovati jezični od političkog pokreta, no pri tom političku stranu ilirizma

⁴ IJ, 235.

⁵ IJ, 238.

⁶ IJ, 273.

svodi isključivo na problem zajedničke jugoslavenske države.⁷ Autor vidi samo »politički ilirizam«, ali ne i »politički kroatizam«, iako sam citira Gajevu lozinku o ugarskoj konstituciji, kraljevini Hrvatskoj i ilirskoj narodnosti. On ne pita što je ta kraljevina Hrvatska i ne uzima u obzir kako politička praksa iliraca usvaja državnu predaju hrvatskog plemstva i kako joj daje novi sadržaj.

U datom opsegu Ekmečić je mogao podrobnije obraditi političku djelatnost iliraca. Ostale su mu nepoznate neke osnovne činjenice. On, uz ostalo, kaže da je stvorena »grupa« pod nazivom »Ilirska liga« koja je tobože bila zametak kasnije Narodne stranke. Nije postojala nikakva »liga« nego Ilirska stranka koja se nakon zabrane ilirskog imena nazvala Narodnom.⁸

Ekmečić smatra da je Hrvatska ilirizmom privremeno dobila političko vodstvo kod Južnih Slavena, iako sam vidi da je pokret uspio samo kod kajkavaca i »kod štokavskih katolika, koji su se s vremenom integrisali u hrvatsku naciju« (ne uzima dakako u obzir da su »štokavski katolici« stoljećima upotrebljavali hrvatsko ime), a da ga je većina srpskih preporoditelja odbila unatoč tome što je »ispovedala potrebu da se jugoslovenska zajednica stvori«. Prema Ekmečiću srpski su se preporoditelji slagali »s hrvatskim ilircima u konačnim ciljevima jedinstvene jugoslovenske zajednice«.⁹ U protivnosti s tim izjavama autor govori o razilaženju između srpskog i ilirskog pokreta 1844, kada nastaje Garašaninovo *Načertanije*, i ističe krug političkih aktivista koji su se zanosili »idejom stvaranja zajedničkog jugoslovenskog jezika i jugoslovenske nacije oko srpske državne osnove«.¹⁰ Proširenje srpske države i državna zajednica s ilirskim »prezimenom« — koja ne bi brisala genetička imena Srbin, Hrvat i Slovenac — Ekmečiću su pojave s istim sadržajem i ciljem. Ostaje, prema tome, nejasno zašto su predstavnici srpstva odbili ilirizam. Autor, doduše, napominje da su se srpski preporoditelji bojali Austrije i katolicizma pa su bili manje »unitaristi«. Time se on maglovito dotiče činjenice da su se oni suprotstavili ilirskom »prezimenom« za Južne Slavene ne jugoslavenskim »prezimenom« nego srpskim imenom. Iz kasnijih polemika može se razabrati da je i jugoslavensko ime bilo u upotrebi, ali su u jugoslavensku zajednicu bili uključeni kao Hrvati samo kajkavci dok su svi štokavci smatrani Srbima.

⁷ Nije točno Ekmečićevo mišljenje da se Hrvatska tek za ilirizma okrenula prema Balkanu. Ideologija hrvatskih pisaca u doba feudalizma zanimala se za cijelo južnoslavensko područje, npr. Pavla Rittera-Vitezovića. Predstavka zagrebačke Kr. Akademije znanosti Hrvatskom saboru od 19. V 1790. opravdava svoj zahtjev da se provede u život kraljevski sveučilišni privilegij iz 1669. uz ostalo i ulogom sveučilišta nakon skorog oslobođenja Bosne i Srbije. Hrvatsko plemstvo bilo je jedino kršćansko plemstvo na Slavonskom jugu pa je, u okviru svoje ideologije »predziđa« kršćanske Evrope, bilo okrenuto prema Balkanu.

⁸ Može se pretpostaviti da su neke Ekmečićeve konačne formulacije nastale pod dojmom »masovnog pokreta« u Hrvatskoj 1970—71. To se vidi iz njegove izjave da je Matica hrvatska »stalno« pokušavala da, usmjeravajući nacionalnu kulturu (kao da je Matica imala uvijek istu ulogu u kulturi!), određuje i cijelu »istorijsku strategiju« hrvatskog naroda.

⁹ IJ, 242, 243.

¹⁰ IJ, 242.

Pisac, doduše, ističe da »jezička« formula konstituiranja nacije nije bila realna i da je prouzrokovala nametanje narodnog imena. Ipak žali što »agrarno« društvo na južnoslavenskom prostoru nije uspjelo ugraditi »u osnove naroda« ideju o jeziku kao jedinu demokratsku koncepciju. Taj je »neuspjeh«, prema Ekmečiću, odredio smisao kasnije južnoslavenske historije. Dakle, šteta što se na današnjem srpskom i hrvatskom području ili u cijeloj Jugoslaviji nije konstituirao jedan narod na jezičnom temelju! Budući da je tada već bio u toku proces konstituiranja više naroda na južnoslavenskom prostoru, Ekmečićev bi jedinstveni narod zacijelo morao imati obilježja onog naroda kod kojeg je proces integracije odmakao najdalje. Rogoboreći tako protiv povijesti, autor pripisuje krivnju što nije stvoren jedan (jugoslavenski?) narod religiji i klerikalizmu koji su davali okvir posebnim zajednicama. Glavni uzrok stvaranju posebnih nacija on vidi u oblikovanju zatvorenih agrarnih društava koja su dovoljna sama sebi. Mislim da su uzroci stvaranja različitih nacija na tlu današnje Jugoslavije ipak mnogo kompliciraniji, da ne govorimo kako ta društva nisu bila dovoljna sama sebi, što uz ostalo pokazuje i njihov ekonomski i politički razvoj.¹¹

Ekmečić ispravno kaže da je u Dalmaciji postojao zajednički preporodni pokret Hrvata i Srba ali mu ne daje pravo tumačenje. Nije točna njegova tvrdnja da su varijante jugoslavenske ideje izražavale »posebno poimanje opšteg jugoslovenskog naroda i Dalmatinaca u njemu«. Nije riječ o neposrednom pretapanju »Dalmatinaca« u jugoslavenski narod. Ekmečić zaboravlja da je Narodna stranka prije svega proglasila potrebu sjedinjenja Banske Hrvatske i Dalmacije i da je na određenom stupnju i u datim političkim prilikama zamijenila dotadašnje jugoslavensko ili slavensko ime hrvatskim. Jugoslavenska ideja živjela je dalje kao nadnacionalna ideja, štoviše i u najizrazitijeg ideologa hrvatstva u Dalmaciji Mihovila Pavlinovića, koji je u budućnosti želio stvaranje »Jugoslavije«. Kako pisac nigdje nije načistu sa sadržajem jugoslaventstva ne začuđuje da on u tu pojavu u Dalmaciji trpa i »Dalmatinstvo« i »Zemljaštvo« iako se predstavnik »Zemljaštva« Ljubiša založio za teritorijalnu posebnost Dalmacije uz afirmaciju srpstva. Tako Ekmečić proglašava autonomništvo — jugoslaventvom. Uostalom, to je njegovo gledište potpuno u skladu s njegovim nezadovoljstvom što se na hrvatskom i srpskom teritoriju nije stvorio samo jedan (koji?) narod.

Ekmečić je propustio objasniti da je srpska politika prihvaćala program sjedinjenja Dalmacije s Bansom Hrvatskom pod slavenskim imenom, ali ne i pod hrvatskim, jer srpsko i hrvatsko ime nije bilo shvaćeno samo kao ime dvaju naroda nego i kao izraz dviju državnih ideja. Razumije se da je srpska politika u hrvatskim zemljama gledala svoju državu u Srbiji, koja je već postojala. U vezi s time autor je također propustio

¹¹ Ne ulazeći ovom prilikom u interpretaciju godine 1848, moram u vezi s Bachovim apsolutizmom istaknuti autorovu izjavu da je tada došlo do polemike »između Srba i Hrvata« od koje je država imala tobože velike koristi. Čitalac ostaje zbunjen jer nema pojma kakva je to polemika bila. Reagirajući na Vukovu koncepciju izraženu u srpskoj štampi, bivši ilirac Ante Starčević prešao je u suprotnu krajnost pa je negirao postojanje srpske nacije. No doživio je osudu bivših iliraca. S hrvatske strane nitko nije prihvatio njegovu konstrukciju, iako su i ilirci osuđivali Vukovo učenje. Tada nije bilo veće polemike. Ona je počela tek na početku šezdesetih godina između srpske štampe i organa Strossmayerove Narodne stranke.

objasniti kako je uzrok tome što se veći dio srpskih političara u Hrvatskoj orijentirao prema oslonu na režim bila i premoć Austro-Ugarske u Srbiji nakon Berlinskog kongresa.¹²

Budući da je srpsko i hrvatsko nacionalno ime bilo i izraz dviju državnih ideja, razumljivo je da se mnogi srpski pisci ni potkraj XIX stoljeća nisu mogli odlučiti da nazovu Bansku Hrvatsku, Dalmaciju i Istru — Hrvatskom. Uvjeti za upotrebu toga imena i u srpskim krugovima pojavili su se tek nakon Zadarske rezolucije 1905. Teže je shvatiti zašto se tragovi toga raspoloženja mogu naći i u ovoj knjizi u kojoj je, kad je riječ o XIX stoljeću, pojam »hrvatski« i »Hrvatska« potpuno nejasan. Za opću Ekmečićevu koncepciju bitno je njegovo shvaćanje jugoslavenstva Narodne stranke. On kaže da je njena »istorijska misija« bila »stvarno jugoslavenska« ali da je Hrvatska u prvo vrijeme bila u njenu središtu. Pogrešno interpretira jedan Kukuljevićev citat, koji izražava samo njegovo osobno mišljenje a ne stav stranke, i uvjerava da je Narodna stranka uzela hrvatsko ime za hrvatski narod samo privremeno, iz »strateških« razloga, dok se ne nađe neko zajedničko ime za Južne Slavene. Sam je autor utvrdio da je ilirizam pomogao integraciji hrvatske nacije i stvaranju moderne hrvatske nacionalne ideologije. Kako je onda moguće da bi u Narodne stranke ime te nacije bilo samo nešto privremeno. I što to uopće znači da je misija Narodne stranke bila »stvarno jugoslavenska«. Iz te Ekmečićeve formulacije zacijelo proizlazi da bi to »pravo« jugoslavenstvo prelazilo preko hrvatske nacionalne individualnosti. Pitanje je sada koji bi mu sadržaj onda bio? Dakako, o tome autor šuti. Na drugom mjestu kaže da je jugoslavenska ideologija Narodne stranke doživjela poraz jer hrvatsko društvo nije imalo snage da provede u život svoju vodeću ulogu na Balkanskom poluotoku. Zar je ta ideologija onda ipak bila hrvatska, kada je čak težila za hrvatskom hegemonijom u južnoslavenskom prostoru? Ili nije bila hrvatska jer bi to samo bila hegemonija društva u Banskoj Hrvatskoj s nekim bezličnim jugoslavenskim obilježjem? Što znači izjava da je ilirski duh jugoslavenskog jedinstva imao historijsku pretpostavku — borbu »za prestiž između istočnih i zapadnih delova Južnih Slavena«. Dakle, nije riječ samo o prestižu hrvatskog i srpskog građanstva nego, npr., i Slovenaca i Makedonaca?¹³

¹² Treba ispraviti Ekmečićevu tvrdnju da srpska politika nakon razlaza s hrvatskom pokušava osnovati svoje vlastite stranke koje će se oslanjati na režim. Posebna srpska stranka, grupa oko *Srbobrana*, koja prerasta u Srpsku samostalnu stranku, bila je u opoziciji. Srpska režimska politika pomagala je bana Khuena bez svoje vlastite stranke. Djelovala je samo preko Srpskog kluba. Ni za Srpsku stranku u Dalmaciji, koja je, nakon izdvajanja iz Narodne stranke, surađivala s autonomašima, ne može se općenito reći da se oslanjala na režim. To je, uglavnom, željela struja predvođena pravoslavnim svećentvom dok je uz nju postojala opozicija koja je već devedesetih godina pobudila antirpsku politiku nekih vrhova Monarhije.

¹³ Kako se Ekmečić drži svojih predodžbi bez najnužnijih informacija pokazuje i njegova interpretacija zaključaka Hrvatskog sabora 1861. da se narodni jezik nazove jugoslavenskim. Nakon raspusta Sabora ta je odluka poništena, kaže autor, i »nastojanjem carevog povjerenika« u Hrvatskoj Ivana Mažuranića pa je jezik nazvan hrvatskim. Čitalac mora dobiti dojam da je reacionar Mažuranić izvršio tu promjenu isključivo pod utjecajem dvora. Zapravo su srpski predstavnici odbacili neutralni naziv »jugoslavenski« jezik »jer se jezik nikada po geografičkih pojmovih nenaziva«, kako je u Saboru s pravom izjavio Mihajlo Polit, i jer su svoj jezik htjeli zvati srpskim. Zato je taj naziv, izabran radi »sloge«, postao besmislen, a ni vladar ga nije potvrdio. Mažuranić je tada

U autorovu vrludanju jasno se vide ostaci unutarnje protivrječnosti srpskog stereotipa o Hrvatima iz XIX stoljeća. Riječ je s jedne strane o uvjerenju da Hrvati nemaju svoju »nacionalnu dušu« jer ilirci nisu isticali hrvatsko ime i jer su kao književni jezik uzeli štokavsko narječje, prema Vukovu nauku srpski jezik, i da njihovo jugoslavenstvo može zato dobiti velikosrpski sadržaj. S druge strane živio je i strah od hrvatske jugoslavenske ideje a zato i od hrvatske hegemonije na južnoslavenskom području uz pomoć Austrije.

Unutar jugoslavenstva, kao isključivo teritorijalne kategorije, Ekmečić ne može objasniti kakav je značaj jugoslavenske ideologije Narodne stranke, pogotovu stoga što ne vodi računa o tome da je jugoslavenska ideologija u Hrvata imala do prvoga svjetskog rata više varijanti. Zato valja ukratko reći da jugoslavenska ideologija u Hrvata nije nikada zamišljala neposredno uključivanje rascjepkanih hrvatskih zemalja u novu državnu zajednicu, nego njihovo prethodno ujedinjenje kako bi hrvatska buržoazija mogla imati utjecaj pri njenu stvaranju i uređenju. Izuzetak čini samo predratna unitaristička srpskohrvatska i jugoslavenska ideologija omladine i socijalista. Drugim riječima, jugoslavenska ideologija Strossmayerove Narodne stranke imala je svoju funkciju u procesu integracije hrvatskog naroda i njeno je jugoslavenstvo uglavnom bilo nadnacionalno.¹⁴ Politički i društveni položaj Hrvatske u Monarhiji nametao je prvacima Narodne stranke uvjerenje da je opstanak Hrvata, kao nacije, i njihove državnosti nemoguć bez uske suradnje sa Srbima a nju su mogli pripremati samo na kulturnom području. Nije točno da su godine 1868. i 1878. slomile jugoslavensku ideologiju ni da je pravaštvo prekinulo njen kontinuitet, kako to kaže Ekmečić. Riječ je samo o tome je li postojala mogućnost da jugoslavenska ideologija dođe jasno do izražaja u konkretnoj politici ili ne. No, ona je oslabljena živjela dalje bez prekida i u Banskoj Hrvatskoj i u Dalmaciji.

Netočna je autorova tvrdnja o »trajnoj nemoći hrvatske politike da Srbe prizna za posebnu naciju«.¹⁵ To se može reći samo za pravaše. Nasuprot tome, sve su jugoslavenske struje izričito i naglašeno priznavale srpsku naciju ali, uz izuzetke, nisu htjele odustati od hrvatskog imena i državnosti hrvatskih zemalja. Pri tom je doista bio problem u tvrdokornoj upotrebi zastarjelog termina »hrvatski politički narod« za cijelo stanovništvo na području hrvatske državnosti. No jugoslavenske struje taj pojam nisu poistovjećivale s hrvatskom nacijom kao pravaši. Počevši s devedesetim godinama on se gotovo prestao upotrebljavati u jugoslavenski orijentiranim grupacijama.

---

uveo naziv hrvatski jezik. Školski zakon iz 1874, iz vremena Mažuranićeva banovanja, izričito je određivao da se pod hrvatskim nastavnim jezikom ima u srpskim školskim općinama razumjeti »istovetni jezik srpski« i da se u javnim školama uči ćirilica.

¹⁴ Najbolju formulaciju toga problema dao je sovjetski historičar V. I. Freidzon. Ističući da je hrvatska nacionalna buržoazija u 60-im godinama nastojala harmonično povezivati kroatizam i jugoslavizam i da je bila uvjeren da može postići ujedinjenje hrvatskih zemalja samo teorijom jedinstva Južnih Slavena, prije svega Hrvata i Srba, zaključio je da je njen jugoslavizam bio nadnacionalna ideja. В. И. Фрейдзон, Борба хорватского народа за национальную свободу, Москва 1970, 116—130.

¹⁵ IJ, 323.

Ekmečić postavlja pitanje »prestiža« kao da je riječ o dva ravnopravna središta — srpskom i hrvatskom — a ne o jednoj državnoj politici i jednoj građanskoj opoziciji, koja je nastojala voditi praktičnu politiku, iako je državni aparat djelovao protiv njenih interesa. Težnja Narodne stranke za »prestižem« imala je uglavnom samo značaj ravnopravnog sudjelovanja hrvatskih političara i službene Srbije pri stvaranju jugoslavenske državne zajednice. U svom dijelu teksta Dedijer ne zna reći apsolutno ništa o pojavama koje dovode do suradnje hrvatske i srpske politike u predratnim godinama. Zato čitalac »Istorije Jugoslavije« mora, unatoč Ekmečićevu uvodnom uvjerenju da su nacionalni pokreti kod jugoslavenskih naroda pokazivali tendencije zbližavanja, steći dojam da se »jugoslavenstvo« u XIX stoljeću sastojalo uglavnom u borbi za »prestiž« između srpske i hrvatske politike. Bogatstvo i raznolikost te povijesne pojave uopće se iz teksta ne vide.

Posebno mjesto u Ekmečićevoj koncepciji ima pravaštvo. On kaže da je historijski smisao pravaškog pokreta u tome »što on čini gnezdo u kome se odgojio ekskluzivni hrvatski nacionalizam«. ¹⁶ Saznajemo, dakle, da ta pojava postoji u Hrvata dok u Srba nije odvojena od »jugoslavenstva«. Autor ističe da su pravaši htjeli osamostaljenje Hrvatske od Austrije i Mađarske. Iz te se formulacije može pretpostaviti da oni žele samo maksimalnu autonomiju u okviru Habsburške Monarhije kao što ju je nastojala postići kasnija trijalistička koncepcija. Uistinu u Starčevićovoj i Kvaternikovoj ideologiji samostalna hrvatska država izvan okvira Monarhije bila je axiom. Tu činjenicu autor nigdje ne spominje. Iz njegova se teksta ne vidi ni to da je Kvaternik digao ustanak protiv Habsburške Monarhije. Zato pravaška ideologija nimalo ne smeta Ekmečićevoj tvrdnji o austrijanštini i pokorničkom mentalitetu hrvatskog društva.

Autor, također, misli da je pravaštvo prekinulo »jugoslavenski kontinuitet hrvatske nacionalne ideologije« i pokušalo konstituirati »čisto hrvatsku naciju«. Kao i u prethodnoj interpretaciji Narodne stranke, i ovom prilikom ostaje nejasno je li jugoslavenska ideologija htjela konstituirati jugoslavensku, srpskohrvatsku ili »nečistu« hrvatsku naciju! Pitanje je, također, može li Ekmečić uopće konstituirati hrvatsku naciju bez dodatnih pridjeva? Pisac smatra da pravaška ideologija ima mnogo elemenata sličnih velikim nacionalističkim pokretima idućeg stoljeća. Najprije je riječ o »geopolitičkoj osnovi nacije«. Pitam se zašto bi tu osnovu imala samo ona ideologija koja nastoji okupiti južnoslavensko stanovništvo, koje smatra hrvatskim, u jednu hrvatsku državu a ne bi je imala ideologija koja želi obuhvatiti južnoslavensko stanovništvo, koje smatra srpskim, u jednu srpsku državu?

Autor se svojski trudi da što uže poveže Starčevića i Kvaternika s mučnim pojavama u XX stoljeću. Dvaput se na jednoj stranici vidi kako nastoji naći argumente za svoje predodžbe iz istrgnutih citata koje ne razumije jer ne pozna opću problematiku. On tvrdi da je pravaštvo »konsekventno katolički pokret« koji je zamjeravao svećenstvu da »ne drži potrebnu čistoću« (vjerojatno vjere) i da je Kvaternik pisao kako je oslobođenje Hrvatske ujedno i oslobođenje njene vjere. Ekmečić i ovdje pokazuje kako za nj ne postoji nikakva analogija između srpske i hrvat-

¹⁶ IJ, 311.

ske ekskluzivne nacionalne ideologije. Isticao je da je Vuk sekularizirao srpsku nacionalnu ideologiju. Bilo je doista nemoguće da se ideologija o Srbima triju vjera kreće isključivo u okviru pravoslavlja. Kako to da Ekmečiću ne pada na pamet da se ni pravaška ideologija, koja želi obuhvatiti južnoslavensko stanovništvo triju vjera pod hrvatskim imenom, ne može kretati u katoličkom okviru, a morao bi uz to ipak znati da je upravo Starčević razbijao stoljetnu mržnju katoličkih Hrvata protiv islama i da je u muslimanskim begovima i agama gledao hrvatsko plemstvo kojemu se divio zato što je u prošlosti radije napustilo kršćanstvo nego gospodstvo. Istina, Kvaternik je bio religiozni fanatik. No kako je sebe doživljavao kao božjeg odabranika, koji ima zadatak da na čelu hrvatskog naroda izvrši svoju misiju u samostalnoj hrvatskoj državi, on u svom ideološkom sistemu nije postavljao pitanje vodstva katoličke crkve. Pa što onda znači njegova izjava da će se s oslobođenjem Hrvatske osloboditi i njena vjera? Smisao je u tome što je tada većina katoličkog svećenstva bila u redovima Strossmayerove Narodne stranke, pa će se, dakako, oslobođenjem Hrvatske, tj. stvaranjem samostalne hrvatske države, i Hrvati i vjera spasiti tobože pogubne jugoslavenske ideje. Klerikalizam nije imanentan originalnom pravaštvu, njegovo mu se učenje po svemu suprotstavlja. Klerikalizam se infiltrira u pravaštvo izvana tek onda kada ono gubi osnovne značajke Starčevićeve i Kvaternikove ideologije o samostalnoj hrvatskoj državi i kada se pretvara u niz formalnih stranaka s različitim koncepcijama.

Autor nastoji što više povezati originalno pravaštvo sa zbivanjima nedavne prošlosti i tvrdnjom da se ono 1871. oslanjalo na — Njemačku. Argument mu je Starčevićeva izjava da će nijemština satrti Mađare. Zapravo, te su riječi samo jedna od mnogobrojnih Starčevićevih prijatnji Mađarima koje su ih morale upozoriti da ne tlače Hrvate nego da se zajedno s njima suprotstave utjelovljenju zla — nijemštini i austrijskoj despociji, koja će ih inače uništiti. Doista, teško je raspravljati s autorom koji ne zna da je Starčević, kako su neki govorili, »patološki« mrzio Nijemce, da im nije priznavao nikakve kulturne tekovine, da je u njima vidio utjelovljenje despocije i sužanjstva dok je u Francuskoj i Napoleonu III doživljavao nosioce ideje francuske revolucije i njena načela narodnog suvereniteta. Slom Francuske u ratu s Njemačkom 1870. bio je za pravaše užasna katastrofa. Nije, dakle, istina da su se pravaši oslanjali na Njemačku a samo 1860. na Francusku. Isto tako nije točno da su se nadali spasu od Rusije samo 1878. Njihovo rusofilstvo trajalo je sve do povlačenja ruske diplomacije s Balkana nakon ujedinjenja Bugarske.

Ekmečić kaže da su pravaši bili većim dijelom svoje historije antisrpski i antislovenski pokret sa »sporadičnim antisemitskim rječnikom«. Zapravo, oni su, izuzevši frankoklerikalce, bili toliko antisrpski i antislovenski koliko je i srpska nacionalna ideologija bila antihrvatska. (O čemu autor, dakako, ne govori.) Pokušaji okupljanja Južnih Slavena samo pod jednim nacionalnim imenom i samo s jednim političkim i kulturnim nacionalnim sadržajem uvijek moraju razdvajati a ne spajati Južne Slavena. Antisemitski rječnik bio je u upotrebi kod pravaša protivnika Frankove stranke jer je Frank bio Židov a u srpskih predstavnika zbog samog

Franka a i zato što se židovski kapital povezivao s hrvatskim i predstavljao konkurenciju srpskom kapitalu.

Autor nastoji izazvati dojam da je originalno pravaštvo svršilo isključivo u frankovštini i zatim u ustaštvu. Zato i kaže da je Starčević osnovao »čistu« Stranku prava, a ne spominje da je to Frankovo djelo i njegova stranka, pa tako čitaocem dovodi u zabludu. Zato samo usput spominje pakt »domovinaša« pravaša i Neodvisne narodne stranke, a na drugom mjestu govori o njihovoj fuziji tako nejasno da se ne vidi tko se fuzionirao s Neodvisnom strankom: »domovinaši« ili frankovci. Nigdje se ne kaže da su se pravaši, Frankovi protivnici, spojili s jugoslavenski orijentiranom Neodvisnom narodnom strankom pod imenom Hrvatske stranke prava, koja je postala najvažnija hrvatska stranka u Hrvatsko-srpskoj koaliciji.¹⁷ Nema, dakako, ni riječi o tome da iz dalmatinskog pravaštva niče »novi kurs«, tj. ideologija suradnje hrvatske i srpske buržoazije koja je, neposrednije od stare Narodne stranke, okrenuta prema stvaranju jugoslavenske državne zajednice. Kao što je već spomenuto, Ekmečić ne zna da je originalnoj pravaškoj ideologiji samostalna hrvatska država apsolut. On misli da je riječ samo o »opozicionarstvu stranke prava« koje je Frank odbacio. Uz ostalo, zato i ne može shvatiti da ta ideologija, kada se uključuje u praktičnu politiku, nužno ima dva smjera: jedan u ideologiji o bezuvjetnom rješenju hrvatskog pitanja u Habsburškoj Monarhiji, a drugi u ideologiji koja ostaje pri samostalnoj hrvatskoj državi izvan Habsburške Monarhije ali shvaća da se ona može postići samo u jugoslavenskoj državnoj zajednici. Zato, uglavnom, sve jugoslavenske struje uoči rata nose u sebi i pravašku tradiciju (npr. Hrvatska stranka prava, članica Hrvatsko-srpske koalicije, Supilo, Trumbić, jugoslavenska nacionalistička ideologija predratne omladine koja nastaje iz tradicije Napredne omladine i iz pravaškog temelja). Dedijer nije uopće spomenuo predratno starčevićanstvo kao najjaču struju u pravaštvu (frankovština je imala podlogu samo u Banskoj Hrvatskoj i kod klerikalnog svećenstva u Bosni i Hercegovini). On ne zna da je atentator na komesara Cuvaja, Luka Jukić, bio pravaš-Mladohrvat a potpuno je prešutio da je upravo Starčevićeva stranka prava (a ne Hrvatsko-srpska koalicija) bila u vrijeme rata nosilac težnje i praktične politike stvaranja jugoslavenske državne zajednice.¹⁸

U svom spomenutom nastojanju Ekmečić postizava vrhunac citiranjem jedne zlokobne Kvaternikove izjave koja u autorovoj općoj koncepciji dobiva posebno mjesto. Budući da on nigdje ne ističe sadržaj ekskluzivne srpske nacionalne ideologije i njen odnos prema Hrvatima kao naciji, ne pada mu na pamet da radi »ravnoteže« donese i neki citat sa srpske

¹⁷ Nema smisla ispravljati brojne činjenične pogreške u vezi s pravaštvom koje nisu važne za opću autorovu koncepciju. Treba samo reći da Ekmečić naziva Starčevićevu i Kvaternikovu struju Hrvatskom strankom prava a ona se zvala Stranka prava. Hrvatska stranka prava bila je članica Hrvatsko-srpske koalicije. Tvrdnja da pravaši postaju umjerena opozicija 1900. vjerojatno je posljedica tiskarske greške. Autor je zacijelo mislio na 1890. Usput valja primijetiti da tekst obiluje nedorečenim i nejasnim rečenicama tako da je ponekad teško dokučiti njihov smisao. Očigledno dio odgovornosti za to pada i na lektora i korektora.

¹⁸ Dedijer spominje predratno pravaštvo samo usput, u okviru slovenske klerikalne politike, i to s potpuno pogrešnim podacima.

? strane. On, npr., govori o »pravaškim napadima« na Srbe 1902. (riječ je samo o demonstracijama frankovaca), a da ni jednom riječju ne spominje članak Nikole Stojanovića objavljen u *Srpskom književnom glasniku*, a zatim u zagrebačkom *Srbobranu*, koji je svojim protivhrvatskim pisanjem dao povod demonstracijama. Na žalost, u »bratskim« citatima na jednoj i drugoj strani ne oskudijevamo u XIX stoljeću. Razumije se da se protivim tome da se te, blago rečeno, vulgarnosti iznose u razmjerno kratkom i šturom pregledu u kojem ne mogu dobiti objašnjenje ni kada bi im autor pristupio objektivno. Veći dio naše publike još nije zreo da izraze nekadašnje nacionalne netrpeljivosti primi jedino kao historijski podatak i pobudu za razmišljanje. Takva montaža samo s jedne strane mora, u okviru autorove jednodimenzionalne jugoslavenske koncepcije, imati svoj odjek kod čitalaca, pogotovu zato što ta knjiga ima pretenziju da bude popularno štivo i u nas i u inozemstvu.

Recept za bezbolno tumačenje teških problema prošlosti nudi nam Dedi-
jer. Glavni nosioci šovinizma u Srba i Hrvata bili bi — ljudi stranog porijekla. Tako je Apis proglasio Hrvatsku i Dalmaciju srpskim pokra-
jinama, jer je bio — Cincar, a Frank je »povećao svoju žuč« protiv Srba jer je bio — Židov. Preostaje nam samo da protumačimo jednu malenkost. Što da radimo s onim brojnim pojedincima hrvatskog porijekla kroz generacije koji su negirali srpsku naciju i s onim »ovejanim« Srbima koji nisu htjeli vidjeti hrvatsku naciju? Dedijerovoj idealističkoj predodžbi treba suprotstaviti činjenicu da nije Frank stvorio mržnju protiv Srba u hrvatskom malograđanstvu nego je ono dalo podlogu za Frankovu ideologiju. U malograđanskom društvu, s izuzetno skućenom gospodarskom podlogom, nužno je postojala konkurencija između hrvatskih i srpskih obrtnika i trgovaca i nekih profesija koja se morala izraziti u nacionalnoj netrpeljivosti. Razumno objašnjenje teškim problemima prošlosti može dati samo sociološki pristup historičara.

Treba još vidjeti kako se Ekmečićeva jugoslavenska koncepcija odražava u njegovoj ocjeni društvenih problema.¹⁹ Njeno je osnovno obilježje u shvaćanju o demokratskoj, seljačkoj podlozi srpske nacije i njena društva, koje je okrenuto prema demokratskom Zapadu, u suprotnosti s aristokratskim, antidemokratskim obilježjem hrvatskog društva u Banskoj Hrvatskoj, koje je okrenuto prema reakcionarnoj austrijanštini. Društvo u Dalmaciji i Istri nije uzeto u obzir kao hrvatsko društvo. Autor govori o hrvatskom društvu u Banskoj Hrvatskoj kao o okamenjenoj strukturi koja od 1848. do početka XX stoljeća ima ista obilježja. Dobiva se dojam da Zagreb ima isti njemački značaj u vrijeme ilirizma i na kraju stoljeća. Nije jasno zašto hrvatsko malograđansko društvo mora imati aristokratski mentalitet kada i sam autor zaključuje da »malograđanstvo počinje da određuje politički mentalitet svih društava«, tj. u Južnih Sla-

¹⁹ Naša historiografija dosada se slabo bavila proučavanjem društvenih struktura u XIX stoljeću. Zato svaki historičar ima u tom pogledu svoju terminologiju. Mene bi prije svega zanimalo što u južnoslavenskim društvima, u različitim fazama njihova razvoja u XIX stoljeću, znače pojmovi: srednji slojevi, sitna buržoazija koja se oslanja na vlastiti i tuđi kapital ili kako to da se slobodni hrvatski seljak u feudalizmu može nazvati — »seoskim feudalcem«. No sadržaj te ocjene autorova je jugoslavenska koncepcija a ne i njegov prikaz društvenih struktura.

vena.²⁰ Taj aristokratski mentalitet pisac priprema još u feudalizmu, kada tvrdi da Hrvatska ima »snažno« nacionalno plemstvo! Istina je da seljak u Habsburškoj Monarhiji ostaje izvan političkog mehanizma i da postaje politički zainteresiran mnogo kasnije nego seljak u Srbiji. Ali to nipošto ne sprečava stvaranje malograđanskog mentaliteta u politici. No, Ekmečić uporno hoće da »mentalitet starog aristokratskog društva« bude u cjelini sačuvan i »prenesen u naredne decenije«. Glavni sadržaj toga aristokratskog duha bio bi, dakako, u pokornosti Habsburškoj Monarhiji. Zato autor kaže da »poslušni carev vojnik Jelačić postaje u novoj svesti mitski oslobodilac«.²¹ Prije svega, piscu bi trebalo biti poznato da mit nema veze s pravim sadržajem historijske pojave ili s ulogom ličnosti na koju se poziva. U protivnom to ne bi bila mitološka nego znanstvena svijest. Mit se nadahnjuje onim sadržajem koji je potreban određenoj ideologiji. A kako bi bilo moguće da Jelačić ne postane mit u građanstvu onog dijela hrvatskog naroda koji se nalazio pod hegemonom mađarskih vladajućih klasa? Osim toga, upravo demokratska struja — Napredna omladina (koju autor spominje samo bezlično pa tako ostaje sačuvana njegova predodžba o aristokratskom duhu) regrutira se iz demostranata kraj Jelačićeva spomenika. Na svoj jednostrani način Ekmečić potpuno prelazi preko oštre pravaške osude Jelačićeva kulta i preko drugog mita, koji ima istu važnost kao i Jelačićev, tj. kulta Zrinskog i Frankopana. On, dakako, ne spaja protivaustrijski i protivmađarski mit u cjelinu i ne želi shvatiti da su oni izraz položaja jednog potlačenoga i rascjepkanog naroda pod dvostrukom premoći austrijsko-njemačkih i mađarskih vladajućih klasa.

Ekmečić opravdava svoju tezu o aristokratskom duhu hrvatskog društva i jednom pripovijetkom Đalskoga. On ne vidi književnu obradu procesa propadanja plemstva u Hrvatskom zagorju nego misli da je riječ o »novom vladajućem sloju« u Hrvatskoj. Zacijelo se od autora ne može očekivati da kontrolira svoje predodžbe o tobože aristokratskom duhu Hrvata i pomoću romana Augusta Šenoa s njihovom izrazito antifeudalnom i građanskom notom, pravaškim otporom protiv plemstva i viših slojeva buržoazije pa i antifeudalnim koncepcijama ideologije Narodne stranke. Taj »mentalitet pokornosti« u »modernom društvu«, dakle cijelom hrvatskom društvu a ne samo u višim krugovima ili pojedinim profesijama, taj duh »legitimnosti« ovisio je prema autoru o reakcionarnom sistemu Habsburške Monarhije ali je prije svega izvirao iz »doktrinarnstva« hrvatskih stranaka koje se sastojalo »u stalnom određivanju nacionalnih ciljeva iz istorijskog prava i prošlosti«.²² Ekmečić ne može shvatiti obilježje pretežne državnopravne politike hrvatskih stranaka i u njoj vidi glavni argument za reakcionarni duh hrvatskog društva, iako se i srpska politika neprekidno pozivala na svoju državnu tradiciju, doduše na drugi način jer je postojala moderna srpska država. Slaba hrvatska buržoazija, koja se nije mogla osloniti na svoje vlastite snage, nije imala drugog izbora osim državnopravne politike. To je bila jedina moguća politika u Habsburškoj Monarhiji u kojoj je Hrvatskoj Nagod-

²⁰ IJ, 314.

²¹ IJ, 286.

²² IJ, 303.

bom ipak priznato da predstavlja posebni »politički narod«. Na koji bi drugi način bilo moguće izraziti težnju za sjedinjenjem hrvatskih zemalja? Ekmečić, dakako, ne zna da je isključiva državopravna politika društveno uvjetovana i da ona postupno nestaje kada se ekonomska podloga hrvatske buržoazije razvila do one mjere koja je omogućila oslon na vlastite snage, povezivanje buržoaske politike Banske Hrvatske i Dalmacije, suradnju sa srpskim građanstvom i kada se promijenilo značenje hrvatskog seljaštva u društvu. To je bilo u vrijeme »novog kursa«.

Autorovo uvjerenje o »aristokratskom mentalitetu« i »duhu pokornosti« u Hrvata ima svoj ideološki okvir u romantičkom učenju o vječnoj duši naroda. Kada govori o razvoju industrijskog društva u Sloveniji, on izričito kaže: »Slabost ovog društva je u tome što se u njemu ne vidi slovenačka nacionalna duša.«²³ Ako postoji makar i slabašna slovenska nacionalna duša, zacijelo postoji i srpska i hrvatska! Prema tome u kapitalističkom društvu neke nacije ne bi bili važni različiti mentaliteti njenih društvenih slojeva, više-manje spojeni općim okvirom društva za koje je karakteristična podjela rada. Zato bi hrvatsko društvo obilježavao duh pokornosti i reakcije bez obzira je li riječ o starom plemstvu, novim zemljoposjednicima, bogatijem ili sitnom građanstvu, svećenstvu, činovništvu, seljaštvu ili radništvu.²⁴ Sreća je što je Ekmečić izdvojio društvo u Dalmaciji i Istri iz hrvatskog društva. Iako ne razumijem kako jedno društvo, koje se razvija iz urbanoga mediteranskog tipa, kao što je to u Dalmaciji, može biti svrstano u istu kategoriju s crnogorskim društvom, koje nastaje iz patrijarhalne jezgre, drago mi je da je bar »društvo u Dalmaciji« spašeno mentaliteta pokornosti i da se približilo slobodarskoj crnogorskoj narodnoj duši.

Teško je razabrati kod Dedijera što on razumijeva pod jugoslovenstvom. Već u početku konstatira da je u Evropi postignuto »nacionalno ujedinjenje« od XVII do XIX stoljeća, dok se Jugoslavija »prvi put pojavila kao samostalna država 1918. godine.«²⁵ Ta se formulacija ne može drugačije shvatiti nego da je Jugoslavija nacionalna a ne višenacionalna država. Nasuprot tome, Dedijer ipak osuđuje predratno unitarističko jugoslovenstvo i proglašava »novom vrsti jugoslovenstva« ideju o »potrebi približavanja pojedinih naroda, a kasnije i njihovog ujedinjenja« s temeljnom misli o zajedničkom etničkom porijeklu i opasnosti od germanskog imperijalizma.²⁶ Prema tome, ideja o približavanju južnoslovenskih naroda i njihova ujedinjenja u državnu zajednicu nije postojala u XIX stoljeću? O tom se kaosu doista ne može ozbiljno raspravljati. Uostalom, Dedijeru je važno da priča za koga je knez Nikola udao

²³ IJ, 288.

²⁴ U knjizi koja želi prikazati procese što vode do socijalističke revolucije jugoslovenskih naroda, ipak bi morali biti obuhvaćeni i socijalistički pokreti i usporedbe njihovih različitih obilježja. Ekmečić likvidira socijalistički pokret u Hrvatskoj i Sloveniji usput, kada govori o Svetozaru Markoviću, s tri rečenice. Pri tom se uopće ne vidi da socijalistička ideja živi u Hrvatskoj i Sloveniji kontinuirano od kraja šezdesetih godina. No zato spominje Socijaldemokratsku stranku Dalmacije koja nije postojala. Dedijer govori više o socijalnoj demokraciji ali njegovi nabacani podaci ne daju uvid u njezin značaj.

²⁵ IJ, 333.

²⁶ IJ, 370.

svoje kćeri, kako se austro-ugarski poslanik u Beogradu Forgách žalio da ga na ulici nazivaju konjem i uopće da citira različite dokumente s jedinom svrhom da čitalac vidi kako je on imao u rukama arhivsku građu. Objašnjenje historijskih pojava očigledno ne smatra svojim zadatkom, Njegovi nabacani podaci iz hrvatske povijesti uglavnom su netočni. Dakako, Dedijer ne može obraditi problem širenja jugoslavenke ideje u hrvatskoj politici i u hrvatskom društvu uoči rata, kada su mu podaci nepouzđani i u vezi s materijalom o kojem je posebno pisao. On, npr., kaže da se za trijalizam naročito izjašnjavao Franjo Ferdinand i krugovi oko njega. Sam Franjo Ferdinand nikada se nije izjasnio za trijalizam pa ga zato nije mogao 1914. definitivno napustiti, a pogotovu ne kada autor kao njegovu vlastitu izjavu iz 1914. citira elaborat njegova ađutanta iz 1910/1911! Zbog te nonšalantnosti možemo mu oprostiti male propuste, npr. kada 1914. šalje u Beč mrtvoga Josipa Franka.

Nakon knjige Viktora Novaka (Vuk i Hrvati, Beograd 1967) u kojoj je Vuk prikazan kao »Jugoslaven« (u svojoj naivnosti nazvala sam je fosilnom) neodgovorno »stvaranje Jugoslavije« u »Istoriji Jugoslavije« drugi je proizvod znanstvene historiografije koji služi kao arci-argument nosiocima hrvatskoga šovinizma.

Bez obzira na ovu ili onu koncepciju u pogledu historije narodâ Jugoslavije zadatak historičara morao bi biti pružanje pomoći međusobnom upoznavanju naših naroda. Na žalost, ova knjiga koja bi, prevedena na više jezika, imala postati unosan biznis, može samo razdvajati a vanjski svijet teško dezinformirati!